

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПОЧТОВИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.1

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ
ПУБЛІЧНОСТІ ТА ДИСПОЗИТИВНОСТІ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий консультант:

доктор юридичних наук, професор

Пиріг Ігор Володимирович,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Заслужений юрист України

Дрозд Валентина Георгіївна,

Державний науково-дослідний інститут МВС України,
начальник 3-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії
проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства;

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

Сімонович Давид Володимирович,

Харківський національний університет внутрішніх справ,
начальник відділу організації освітньо-наукової підготовки;

доктор юридичних наук

Цюприк Ігор Володимирович,

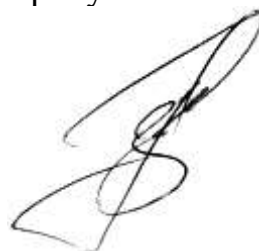
Національна академія Служби безпеки України,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики.

Захист відбудеться 15 грудня 2021 року о 09-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.02 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ за адресою: 49000, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у загальній бібліотеці Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26).

Автореферат розіслано 11 листопада 2021 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В.С. Березняк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Важливість наукового пізнання сутності та співвідношення засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні зумовлена пошуком оптимальної моделі взаємозв'язку між відчуттям захищеності особи і суспільства від злочинних посягань та від свавілля і помилок посадових осіб державної влади, що здійснюють кримінальне провадження, а також рівнем захищеності приватного життя від втручання держави у зв'язку з виконанням завдань кримінального судочинства.

Кримінальна процесуальна діяльність в ідеалі повинна характеризуватись ефективністю, якістю та результативністю роботи її учасників. Засади публічності та диспозитивності є головними системоутворюючими елементами цієї системи кримінального судочинства. При цьому кожний із них окремо характеризується власними, притаманними інтересами, суб'єктами реалізації та засобами захисту.

Після реформи 2012 року актуальність дослідження співвідношення, меж впливу та реалізації засад публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві підвищилась. Запровадження нових демократичних та гуманістичних підходів до встановлення істини у кримінальній справі, проведення неупередженого, повного та об'єктивного досудового розслідування вплинуло на баланс публічних і приватних інтересів у кримінальному провадженні України.

Усі ці процеси відбуваються в умовах зростання злочинності та реформування системи Міністерства внутрішніх справ, де на слідчі та оперативні підрозділи припадає найбільша кількість кримінальних правопорушень, що розслідуються. Протягом останніх семи років (2013-2020) кількість кримінальних правопорушень збільшилася на 383 тисячі і досягла відмітки більше 2 млн. Це підвищення відбувалося поступово, з різким збільшенням у 2015 та 2016 р. (роки ліквідації міліції та створення органів поліції).

За таких умов суттєво зросло процесуальне навантаження на учасників, які здійснюють кримінальне провадження, – слідчі органи, прокуратура, суд. При цьому запровадження нових демократичних правових інститутів та положень, якими розширено правові можливості для інших учасників кримінального провадження, також додає роботи правоохоронним органам.

У зв'язку з цим виникає проблема визначення позитивних та негативних аспектів еволюції кримінального процесуального законодавства крізь призму реалізації його принципів взагалі та засад публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні України, зокрема.

Теоретичним підґрунтям роботи стали наукові праці таких вітчизняних учених, як: Н.В. Агутіна, Ю.П. Аленін, Л.І. Аркуша, І.В. Басиста, О.В. Баулін, В.П. Божьєв, В.К. Волошина, О.І. Галаган, О.П. Герасимчук, О.В. Гриза, А.В. Грінєнко, Ю.М. Грошевий, С.Л. Дерев'янкін, Т.М. Добровольська, З.Д. Єнікєєв, О.В. Капліна, Л.В. Карабут, С.О. Ковальчук, О.П. Кучинська,

Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, Г.М. Мамка, Т.М. Мірошніченко, М.М. Михеєнко, В.В. Навроцька, М.О. Ноздріна, В.Т. Нор, Д.П. Письменний, М.А. Погорецький, П.І. Репешко, М.С. Строгович, О.Ю. Татаров, І.В. Тирічев, І.А. Тітко, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, В.І. Фаринник, М.С. Цуцкірідзе, Г.І. Чангулі, О.О. Юхно, Р.Х. Якупов та інші.

Наукові праці цих учених мають фундаментальний характер і є надбанням сучасної науки кримінального процесу. Проте слід наголосити, що питання публічності та диспозитивності не розглядалося комплексно в одному монографічному дослідженні. Зазначені засади кримінального провадження були предметом наукового аналізу поодинці, мали одноаспектний характер дослідження, вивчались на окремих етапах кримінального провадження.

З-поміж наукових праць, присвячених проблематиці реалізації принципів публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України, слід назвати роботи: Л.М. Лобойка «Принцип диспозитивності у кримінальному процесі України» (м. Дніпропетровськ, 2004 р.), М.О. Ноздріної «Диспозитивність як елемент принципу змагальності у кримінальному процесі України» (м. Харків, 2004 р.), С.Л. Дерев'янкіна «Публічність та диспозитивність у кримінальному судочинстві» (м. Харків, 2005 р.), В.В. Навроцької «Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України» (м. Київ, 2007 р.), С.О. Ковальчука «Здійснення захисту у кримінальних справах на засадах змагальності та диспозитивності» (м. Одеса, 2007 р.), О.П. Герасимчука «Диспозитивність у реалізації потерпілим процесуальних прав у кримінальному судочинстві України» (м. Київ, 2008 р.), Л.В. Карабут «Принцип публічності у кримінальному процесі України» (м. Луганськ, 2008 р.), І.А. Тітка «Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України» (м. Харків, 2016 р.), Г.М. Мамки «Засади кримінального провадження: наукові та правові основи» (м. Київ, 2019 р.) та ін.

Слід акцентувати увагу на тому, що чимало наукових праць датуються періодом КПК 1960 року, а наявні дослідження після реформи 2012 року стосуються питань публічності та диспозитивності загалом, не відображаючи дещо проблематики їх співвідношення між собою та іншими принципами кримінального судочинства, меж та проявів поширення в діяльності сторони захисту та обвинувачення, перспектив реалізації у майбутньому тощо.

Отже, наразі в науці та практиці кримінального процесу існує проблема щодо необхідності розробки методологічних та практичних засад реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року (постанова Кабінету Міністрів України від 07.09.2011 № 942), Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018, положень Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» (Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020), Національної стратегії у сфері прав

людини (Указ Президента України від 25.08.2015 № 501/2015) та Плану заходів з її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1393-р/2015), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1023-р/), Стратегії розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 № 1023-р/2017), Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 рр. (наказ МВС України від 16.03.2015 № 275/2015), Переліку пріоритетних напрямів наукових досліджень в Україні з проблем наук кримінально-правового циклу (рішення Національної академії правових наук України № 3/2019), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, що затверджені на загальних зборах Національної академії правових наук України 03.03.2016, Основних напрямів наукових досліджень Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ на 2015-2020 рр. (рішення Вченої ради ДДУВС від 12.02.2015, протокол № 6) та загальноуніверситетської наукової теми Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ «Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення протидії злочинності в Україні» (державний реєстраційний номер 0118U100431).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є вирішення наукової проблеми з розробки теоретичних основ та практичних рекомендацій щодо методологічних та практичних засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України.

Різновекторність та комплексність мети зумовили потребу вирішення таких *задач*:

- визначити історичні аспекти розвитку публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві України;
- встановити особливості процесуального статусу публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні;
- розкрити поняття, зміст та ознаки публічності у кримінальному процесі;
- окреслити поняття, зміст, ознаки та види диспозитивності у кримінальному провадженні;
- встановити фактори впливу на співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному процесі;
- проаналізувати інтерес як основу публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні;
- з'ясувати співвідношення публічності та диспозитивності з іншими засадами кримінального провадження;
- охарактеризувати забезпечення публічності та диспозитивності у діяльності слідчих та оперативних підрозділів;
- визначити межі публічності та диспозитивності в процесуальній діяльності прокурора;

- встановити прояви публічності та диспозитивності в діяльності слідчого судді та суду;
- окреслити публічність та диспозитивність у процесуальній поведінці сторони захисту;
- охарактеризувати інститут звільнення від кримінальної відповідальності в контексті співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному процесі;
- здійснити аналіз сфери реалізації публічності та диспозитивності в кримінальному провадженні на підставі угод;
- з'ясувати межі забезпечення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні приватного обвинувачення;
- визначити та обґрунтувати шляхи оптимізації реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України.

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні правовідносини, пов'язані із реалізацією засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України.

Предмет дослідження – методологічні та практичні засади публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й забезпечення наукової об'єктивності отриманих результатів дослідження обрано комплекс сучасних загальнонаукових і спеціальних методів, що ними оперують у правовій науці. Усі методи визначено, виходячи із поставлених у дослідженні цілей і завдань, з урахуванням специфіки об'єкта і предмета дослідження.

Використання *діалектичного методу* здійснювалось для дослідження системи засад кримінального провадження, кримінальної процесуальної діяльності в цілому, функцій учасників кримінального процесу та окремих правових інститутів (підрозділи 1.2, 2.3, 4.1-4.3). *Порівняльно-правовий метод* використовувався при дослідженні кримінального процесуального законодавства, порівняння з положеннями оперативно-розшукової діяльності, співвідношення принципів публічності та диспозитивності з іншими засадами кримінального провадження (підрозділи 2.3, 3.1-3.4). *Історико-правовий метод* використано при дослідженні історичних аспектів розвитку публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві України (підрозділ 1.1). *Формально-логічний метод* застосовувався для аналізу поглядів учених щодо розуміння ключових понять, що входять до предмета дослідження (підрозділи 1.2-1.4, 2.2, 2.3). *Системно-структурний метод* використовувався при визначенні ознак правових понять, сукупності структурних елементів, з яких формуються комплексні явища (підрозділи 1.2-1.4, 2.1-2.3). *Функціональний метод* використано при дослідженні особливостей, меж та проявів публічності і диспозитивності у діяльності учасників кримінального провадження та окремих правових інститутів (розділи 3 і 4). *Статистичний метод* використано для аналізу офіційних показників роботи підрозділів Національної поліції України у період 2013-2020 рр. (підрозділи 3.1-3.3, 4.1-4.3). *Соціологічний метод* використано при узагальненні слідчої і судової практики (підрозділи 3.1, 4.1-4.3).

Завдяки *методу синтезу* сформульовано висновки й пропозиції за темою дослідження. Усі наукові методи дослідження використано у взаємозв'язку і взаємозалежності, що сприяло забезпеченню принципу всебічності, повноти, об'єктивності дослідження та надало змогу створити підґрунтя для подальших можливих напрямів розвитку теоретичних знань про методологічні та практичні засади публічності й диспозитивності у кримінальному провадженні України.

Емпіричну базу дослідження становлять офіційні статистичні відомості та аналітичні матеріали МВС і Національної поліції України, 346 ухвал слідчих суддів та інших судових рішень, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень за період 2017-2021 рр.; зведені дані опитування 485-и респондентів, з яких 294 слідчих та 55 оперативних працівників Національної поліції України, 96 прокурорів, 24 судді Дніпропетровської та Запорізької областей, 61 адвокат Дніпропетровської та Полтавської областей, матеріали вивчення судової практики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є першим комплексним дослідженням у вітчизняній юридичній науці проблем методологічних і практичних засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України, в якому на основі критичного опрацювання положень теорії оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу, аналізу законодавства та правозастосовної практики сформульовано висновки концептуального характеру, що надають змогу розв'язати низку проблем прикладного характеру, пов'язаних із реалізацією засад публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві. Зокрема:

вперше:

- узагальнено комплекс базових науково-теоретичних і концептуальних положень щодо аспектів співвідношення публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні та запропоновано їх систематизацію у вигляді 21 правової формули: 1) принципи-партнери; 2) засади-конкуренти; 3) обернено пропорційна залежність публічності та диспозитивності; 4) протиставлення, намагання розвести приватні та публічні інтереси; 5) публічність є підґрунтям диспозитивності; 6) публічність – це сукупність приватних (диспозитивних) інтересів; 7) зв'язок, заснований на концепції суспільного договору; 8) розумність поєднання домінування публічності з елементами диспозитивності; 9) взаємовідносини суб'єктів публічності та диспозитивності; 10) поєднання методів правового регулювання – імперативних та диспозитивних; 11) пропорційність у регулюванні кримінально-процесуальних відносин; 12) залежність від побудови нормативного матеріалу; 13) ілюзія рівноправності; 14) баланс публічних і приватних інтересів; 15) взаємовиключні засади; 16) «категорії різного рівня абстракції»; 17) бінарність публічності та диспозитивності; 18) «сплетіння публічності та диспозитивності»; 19) визначення «кордонів» поширення диспозитивності у кримінальному судочинстві – пріоритет приватного інтересу в одних сферах провадження, панування засади публічності в інших; 20) специфічність, унікальність зв'язку публічності та

диспозитивності; 21) принцип публічності кримінального судочинства не суперечить диспозитивній побудові процесу;

- визначено комплексні фактори впливу на співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні залежно від аспекту їх взаємозв'язку: 1) передбачення українським законодавцем важливості на кожному конкретному етапі кримінального провадження встановлення обставин кримінального правопорушення; 2) визначення стану правопорядку в державі, охорони та забезпечення прав і свобод громадян, рівня захищеності людей від свавілля публічних органів влади, наділених відповідними повноваженнями; 3) регулювання у кримінальному провадженні балансу цінностей: права людини (приватні функції) та контроль над злочинністю (публічні функції); 4) вплив державно-правової політики (в т.ч. кримінально-процесуальної) на стан та характер розвитку законодавства, тип судочинства тощо; 5) закріплені у чинному законодавстві положення (публічні), що регламентують правові механізми захисту та забезпечення (диспозитивних) прав і свобод людини й громадянина у кримінальному провадженні; 6) рівень правової свідомості та правової культури населення, що виражається у законотворчій правовій поведінці, розумінні соціальної сутності та призначення права, в т.ч. кримінального процесуального; 7) історичні процеси державотворення, делегування частини особистих прав людиною державі для формування органів управління, наведення порядку у суспільній сфері життя населення, в т.ч. правовій; 8) характер кримінального провадження, спрямованість діяльності усіх учасників на реалізацію завдань кримінального судочинства, а також залежність забезпечення приватних (диспозитивних) інтересів від активності та ефективності роботи владних суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження; 9) поєднання у кримінальному провадженні приватних інтересів окремих осіб (учасників) та публічних інтересів усього суспільства й держави з метою захисту прав та свобод людини і громадянина у кримінальному судочинстві і правильного застосування державного примусу для забезпечення реалізації завдань кримінального провадження; 10) унормування діяльності сторін кримінального провадження через встановлення процесуальних обов'язків, заборон та строків (публічність, імперативність) та передбачення правових можливостей для відстоювання приватних інтересів (диспозитивність); 11) необхідність дотримання «справедливої рівноваги» між інтересами публічними (суспільними, державними) та приватними інтересами окремих учасників кримінального судочинства; 12) юридична природа кримінального процесу, що ґрунтується на двох нормативних моделях – імперативній та диспозитивній; 13) сучасна ідеологія кримінального судочинства, що стала результатом еволюційних процесів від судово-слідчого (розшукового) типу кримінального процесу до змагального із широким використанням диспозитивних начал; 14) закріплений конституційний принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, а також необхідність забезпечення двох суспільних цінностей – прав людини і контролю над злочинністю в державі; 15) погляди вчених на

слідчо-змагальний характер кримінального судочинства; 16) спільна правова площина, де вони врегульовують суспільні відносини кримінально-правового характеру; 17) конкретно визначена стадія кримінального судочинства чи форма кримінального переслідування; 18) наявність дискреційних повноважень у суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження, а також слідчо-розшуковий характер кримінального судочинства на стадії досудового розслідування; 19) критерії обмеження приватних начал під час здійснення кримінального судочинства; 20) визначений характер побудови кримінальної процесуальної діяльності; 21) ініціатива та процесуальний інтерес сторін кримінального провадження, а також спрямованість процесу на виконання завдань кримінального судочинства.

- сформульовано комплекс напрямів оптимізації реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України, зокрема: 1) визначення загального кримінального процесуального інтересу у кримінальному судочинстві; 2) формулювання мети кримінального провадження; 3) встановлення зв'язку між співвідношенням публічності й диспозитивності у кримінальному провадженні та відносин особа-держава в українському суспільстві; 4) нормативне тлумачення та закріплення засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України; 5) чітке розмежування зв'язку (домінування, доповнення, підсилення) публічності й диспозитивності у динаміці розвитку кримінального судочинства; 6) запровадження обов'язковості проведення у кримінальному провадженні медіаційної процедури під час застосування інституту примирення; 7) запровадження в практику кримінальної процесуальної діяльності інституту альтернативного чи паралельного розслідування;

- аргументовано, що розширення меж диспозитивності у кримінальному провадженні приватного обвинувачення може спровокувати виникнення низки проблемних питань, зокрема: 1) збільшення переліку злочинів у справах приватного обвинувачення тягне за собою відповідне збільшення процесуального навантаження та потерпілого, який є ініціатором початку кримінального переслідування; 2) можливе посилення тиску з боку злочинців на потерпілих з метою ухилення від кримінальної відповідальності; 3) віднесення до цієї сфери тяжких та особливо тяжких злочинів, які посягають переважно на публічні інтереси, аніж особисті (приватні) тощо;

- обґрунтовано положення щодо балансу засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні в процесуальній поведінці підозрюваного, обвинуваченого та захисника, зокрема крізь призму конкретних процесуальних повноважень, практичних ситуацій та правових положень чинного КПК України: 1) явка підозрюваного, обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду; 2) можливість застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження під час проведення процесуальних дій; 3) необхідність чи доцільність примусового доставляння обвинуваченого до суду; 4) право обвинуваченого відмовитись давати свідчення під час судового провадження; 5) право підозрюваного на захисника

та право відмовитись від послуг захисника; 6) отримання стороною захисту тимчасового доступу до речей і документів; 7) ініціювання стороною захисту проведення експертиз у кримінальному провадженні; 8) участь захисника у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях;

удосконалено:

- теоретичні уявлення про систематизацію історичних етапів розвитку кримінального процесуального законодавства. Зокрема, запропоновано виділяти 9 етапів: 1) період Київської Русі; 2) кінець XIV – середина XIX ст.; 3) середина XIX – початок XX ст.; 4) 1917-1922 рр.; 5) 1922-1960 рр.; 6) 1960-1992 рр.; 7) 1992-2001 рр.; 8) 2001-2012 рр.; 9) з 2012 р. – по теперішній час;

- комплекс базових науково-теоретичних і концептуальних положень щодо наукового тлумачення поняття публічності у кримінальному провадженні України, зокрема, як нормативно закріплений принцип (засада) кримінального процесу, що має офіційний, державно-владний характер, наділений силою процесуального примусу та відзначається посадовою активністю й правовою ініціативністю під час реалізації встановлених законом повноважень, у т.ч. дискреційних, спрямованих на захист й охорону прав і свобод учасників кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства;

- уявлення вчених про засоби реалізації засади публічності через процесуально-посадову активність та ініціативність прокурора у кримінальному провадженні: а) владно-розпорядчі повноваження; б) процесуальні обов'язки та зобов'язання; в) дискреційні повноваження;

- наукові положення про те, що чинним КПК України для слідчого судді та суду передбачено правові можливості в їх професійній діяльності під час ухвалення рішень, реалізація яких дозволяє забезпечити оптимальне співвідношення як публічних, так і приватних інтересів;

- комплекс базових науково-теоретичних і концептуальних положень щодо розуміння сутності засади диспозитивності, зокрема як усвідомленої необхідності активної та цілеспрямованої діяльності суб'єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні;

- правове тлумачення поняття «інтерес» як усвідомленої, бажаної правової поведінки (дії або бездіяльності) учасника кримінального провадження, яка характеризується єдністю (наявністю) публічних та (або) приватних засад;

- уявлення про співвідношення принципів публічності та диспозитивності з іншими засадами кримінального провадження, зокрема принципами верховенства права, законності, недоторканності права власності, рівності перед законом і судом, презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і і доведенні перед судом їхньої переконливості;

- положення про межі публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні під час застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема: процесуальна діяльність суб'єктів державно-владних повноважень, які відстоюють публічний інтерес (державний, суспільний) – це прояв публічності, а передбачення законодавцем підстав та, у зв'язку з цим, можливостей клопотати про звільнення від кримінальної відповідальності – це прояв диспозитивності;

дістало подальший розвиток:

- теоретичні напрацювання про ознаки, притаманні засаді диспозитивності у кримінальному провадженні. Зокрема, виділено такі: 1) усвідомлення суб'єктом своїх потреб та інтересів; 2) свобода вибору варіанта поведінки та пізнання необхідності її реалізації; 3) можливість здійснення за своїм вибором не будь-яких дій, а лише юридичних, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення юридичних відносин або реалізація яких значно впливає на кримінальне провадження; 4) реалізується з метою відстоювання (захисту, представництва) учасниками кримінального процесу особистих інтересів; 5) відповідає безумовний обов'язок посадової особи вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення; 6) ініціативність, самостійність, варіативність поведінки за умови дотримання прав та інтересів інших осіб; 7) відображає певний рівень правосвідомості у суспільстві, а також дозволяє підвищити активність учасників кримінального судочинства, створити певні уявлення про можливості медіації, прощення, відновлення прав тощо;

- наукові уявлення про критерії віднесення правових положень до категорії принципів (засад) кримінального процесу. Зокрема, визначено такі: 1) доктринальна обґрунтованість, соціальна обумовленість, гарантії забезпечення прав та законних інтересів громадян та юридичних осіб; 2) регулятивність, відбиття предмета й методу кримінально-процесуального регулювання; 3) основоположність, загальний фундаментальний характер; 4) системність та структурованість – побудова в цілому, форма і зміст стадій та інститутів; 5) універсальність, сфера прояву – дія на всіх або кількох стадіях кримінального процесу й обов'язково на його центральній стадії – судового розгляду; 6) непорушність – порушення якого-небудь принципу означає незаконність рішення у справі та обов'язкове його скасування; 7) нормативність – закріплення у нормативно-правових актах, владний (обов'язковий) характер – забезпечується засобами державного впливу; 8) спрямованість на досягнення завдань кримінального судочинства;

- положення щодо визначення ознак засади публічності у кримінальному провадженні України, які притаманні цьому поняттю, серед яких, зокрема: 1) нормативність або офіційність; 2) активність та ініціативність; 3) наявність дискреційних повноважень; 4) державно-владний характер; 5) реалізація правозахисної функції;

- уявлення вчених про те, що засада публічності у процесуальній діяльності слідчого проявляється у виконанні завдань та зобов'язань,

дотриманні правових заборон, реалізації прав, передбачених КПК України, забезпеченні ефективності та результативності досудового розслідування, а також дотриманні кримінально-процесуальної форми;

- положення, що у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості поєднуються засади публічності і диспозитивності: 1) прерогативою засади публічності є те, що основною підставою для укладання такої угоди є заподіяння шкоди виключно інтересам суспільства чи держави (публічні інтереси; 2) диспозитивні засади проявляються через можливість потерпілого, обвинуваченого ініціювати укладення угоди про визнання винуватості (диспозитивні права учасника кримінального провадження).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та викладені в дисертації висновки й пропозиції є певним внеском у кримінальну процесуальну теорію, правозастосовну практику, оскільки вони розширюють і поглиблюють знання про сутність, межі прояву, механізм реалізації засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України. Висновки й пропозиції, що містяться в дисертаційній роботі, використовуються у різних галузях діяльності, а саме у:

- *правотворчості* – за результатами дослідження сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства;

- *правозастосуванні* – результати дослідження використовують у практичній діяльності слідчих, прокурорів, суддів під час застосування кримінального процесуального закону для уникнення помилок у їх діяльності (акт впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування Національної поліції України від 31.08.2021; акт впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань від 09.09.2021);

- *освітньому процесі* – для підготовки підручників, навчальних посібників, а також безпосередньо під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес України», «Криміналістика», «Оперативно-розшукова діяльність», «Адвокатура України», «Судові і правоохоронні органи» в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ (акт від 15.06.2021), Київському інституті Національної гвардії України (акт від 13.09.2021);

- *науково-дослідній сфері* – для активізації ефективності наукової роботи у сфері кримінального процесу, підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів (акт впровадження у науково-дослідну роботу Науково-дослідного інституту публічного права від 29.10.2021).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано дисертантом самостійно. Положення й висновки, що викладені в дисертації та складають її наукову новизну, розроблені автором особисто. В опублікованих працях власні теоретичні розробки дисертанта становлять наукову новизну одержаних результатів дослідження.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження доповідались та обговорювались на наукових конференціях, круглих столах, науково-практичних семінарах, а саме: *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 20-21 травня 2016 р.); *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 19-20 травня 2017 р.); *Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності та використання спеціальної техніки* : матеріали Круглого столу присвяченого «Тижню права» (м. Дніпро, 06 грудня 2018 р.); *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 18-19 травня 2018 р.); *Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 16 травня 2019 р.); *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 17-18 травня 2019 р.); *Актуальні проблеми оперативно-розшукової протидії злочинам* : матеріали Круглого столу (м. Дніпро, 31 травня 2019 р.); *Правова освіта : наукові погляди молодих вчених* : матеріали науково-практичної конференції до Міжнародного дня освіти (м. Київ, 24 січня 2020 р.); *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 15-16 травня 2020 р.); *Правова освіта : наукові погляди молодих вчених* : матеріали II науково-практичної конференції до Міжнародного дня освіти (м. Київ, 22 січня 2021 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладені автором у тридцяти вдвох наукових працях, з яких: монографія, двадцять одна стаття, опубліковані у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, чотири – у періодичних зарубіжних виданнях; десять – тези доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських конференціях.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, які логічно об'єднані у п'ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 467 сторінок, з яких основного тексту 366 сторінок. Список використаних джерел складається з 553-х найменувань і займає 52 сторінки, 3 додатки викладено на 30-и сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, висвітлено ступінь вивчення проблеми, зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, визначено мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано методи, емпіричне підґрунтя дисертаційного дослідження, сформульовано наукову новизну, підкреслено наукове й практичне значення одержаних результатів, подано відомості про наукові публікації, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-правові аспекти публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Історичні аспекти розвитку публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві України»* проаналізовано погляди вчених щодо їх еволюції. Запропоновано як історичні етапи становлення та розвитку публічності й диспозитивності у кримінальному судочинстві виділяти такі:

1) період Київської Русі – етап зародження елементів публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві. Змагальність у цей час характеризувалася проявами диспозитивності у кримінальному провадженні, а слідчий (розшуковий) процес підсилювався впливом публічності кримінального судочинства;

2) кінець XIV – середина XIX століть – нормативно-правові акти (Литовські статuti, збірки магдебурзького права) мали яскраво виражені особливості прояву диспозитивності у кримінальному процесі, що пов'язано в першу чергу із змагальністю кримінального судочинства того періоду;

3) середина XIX – початок XX століття – вплив Російської імперії на сфери суспільного життя українців, в т.ч. і на кримінальне судочинство, поширення публічності у зв'язку із зміною типу кримінального провадження зі змагального, змішаного на розшуковий (обвинувальний);

4) 1917-1922 роки – період Жовтневої революції, прийняття першого КПК УРСР – поширення публічності у кримінальному судочинстві, що ототожнюється із законністю та має на меті неухильне виконання нормативних актів керівництва держави;

5) 1922-1960 роки – період прийняття двох КПК УРСР (1922 та 1927 рр.), дії кримінального судочинства в умовах Великої вітчизняної війни та післявоєнного періоду. Із прийняттям першого КПК УСРР стала простежуватися орієнтація на змішану форму кримінального процесу, що допускає елементи змагальності на досудовому слідстві. У подальші роки кримінальне судочинство реформувалося у бік «централізації повноважень прокуратури» під час досудового провадження. У період Великої вітчизняної війни характер кримінального судочинства залежав від військових дій і був спрямований, в першу чергу, на захист і забезпечення інтересів держави. Післявоєнний період історії вітчизняного кримінального судочинства асоціюється з ототожненням принципів публічності та законності, або ж і

взагалі з їх «зрощенням»;

6) 1960-1992 роки – період прийняття КПК УРСР 1960 року (дія якого поширювалась протягом 52-х років) до моменту проголошення незалежності України – намагання законодавця демократизувати та лібералізувати кримінальне судочинство зразка післявоєнного періоду під впливом міжнародних організацій, глобалізаційних процесів, спрямованих на посилення ролі людини, її прав та свобод, а не держави та забезпечення її інтересів;

7) 1992-2001 роки – Концепція судово-правової реформи 1992 р., вступ України до Ради Європи 1995 р., прийняття Конституції 1996 р. – забезпечення прав підозрюваного та обвинуваченого, змагальність в процесі доказування (розширенням меж диспозитивності);

8) 2001-2012 роки – «мала реформа кримінальної юстиції», прийняття КК України 2001 р., схвалення у 2006 р. Концепції вдосконалення судівництва та у 2008 р. Концепції реформування кримінальної юстиції – диспозитивність набуває офіційного статусу «принцип кримінального судочинства» (внесення змін до КПК у 2001 р.);

9) з 2012 року – по т.ч. – період прийняття КПК незалежної України із запровадженням низки новацій, що посилили змагальність кримінального судочинства та розширюють межі диспозитивності.

У підрозділі 1.2 «*Особливості процесуального статусу публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні*» визначено сутність поняття «принципа» як вихідної, керівної ідеї (положення) виникнення, розвитку і функціонування правових явищ. Аргументовано позицію автора щодо ототожнення понять «принцип» та «засада» у кримінальному судочинстві.

Систематизовано критерії (властивості, вимоги) віднесення правових положень до категорії (процесуального статусу) принципу (засади): 1) доктринальна обґрунтованість, соціальна обумовленість, гарантії забезпечення прав та законних інтересів громадян та юридичних осіб; 2) регулятивність, відбиття предмета й методу кримінально-процесуального регулювання; 3) основоположність, загальний фундаментальний характер; 4) системність та структурованість – побудова в цілому, форма і зміст стадій та інститутів; 5) універсальність, сфера прояву – дія на всіх або кількох стадіях кримінального процесу й обов'язково на його центральній стадії – судового розгляду; 6) непорушність – порушення якого-небудь принципу означає незаконність рішення у справі та обов'язкове його скасування; 7) нормативність – закріплення у нормативно-правових актах, владний (обов'язковий) характер – забезпечується засобами державного впливу; 8) спрямованість на досягнення завдань кримінального судочинства.

Обґрунтовано відповідність публічності та диспозитивності критеріям віднесення правових положень до категорії принципу (засади).

Акцентовано увагу, що запропонована новим КПК України система основоположних засад повністю співвідноситься з міжнародними стандартами кримінальної процесуальної діяльності та положеннями чинної Конституції

України.

Доведено, що роль та значення загальних засад кримінального провадження як гарантій правосуддя, забезпечення прав та свобод особи полягає в тому, що вони є правовою основою для вирішення тих питань, що виникають на практиці і на які закон не дає прямої відповіді.

У підрозділі 1.3 «Поняття, зміст та ознаки публічності у кримінальному процесі» акцентується увага на відсутності одностайності серед вчених у тлумаченні поняття «публічності», а закріплене у КПК України нормативне визначення не відображає весь обсяг сутності цього принципу кримінального судочинства.

Запропоновано під публічністю розуміти нормативно закріплений принцип (засаду) кримінального процесу, який має офіційний, державно-владний характер, наділений силою процесуального примусу та відзначається посадовою активністю й правовою ініціативністю під час реалізації встановлених законом повноважень, в т.ч. і дискреційних, спрямованих на захист й охорону прав і свобод учасників кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.

Сформульовано ознаки, які притаманні принципу публічності як правовому поняттю (правовій категорії): 1) нормативність або офіційність; 2) активність та ініціативність; 3) наявність дискреційних повноважень; 4) державно-владний характер; 5) реалізація правозахисної функції.

Встановлено співвідношення публічності та кримінально-процесуальної форми. Доведено, що публічність як засада кримінального провадження на всіх стадіях визначає сутність кримінального процесу, особливості публічно-правових відносин, тоді як кримінально-процесуальна форма визначає порядок та особливості втілення цієї сутності у процесуальній діяльності учасників кримінального провадження.

У підрозділі 1.4 «Диспозитивність у кримінальному провадженні: поняття, зміст, ознаки та види» проаналізовано думки вчених щодо розуміння сутності засади диспозитивності у кримінальному провадженні України та визначено, що багато аспектів є недослідженими та дискусійними.

Виокремлено сім найбільш суттєвих ознак, які притаманні принципу диспозитивності у кримінальному провадженні: 1) усвідомлення суб'єктом своїх потреб та інтересів; 2) свобода вибору варіанту поведінки та пізнання необхідності її реалізації; 3) можливість здійснення за своїм вибором не будь-яких дій, а лише юридичних, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення юридичних відносин або реалізація яких значно впливає на кримінальне провадження; 4) реалізується з метою відстоювання (захисту, представництва) учасниками кримінального процесу особистих інтересів; 5) відповідає безумовний обов'язок посадової особи вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення; 6) ініціативність, самостійність, варіативність поведінки за умови дотримання прав та інтересів інших осіб; 7) відображає певний рівень правосвідомості у суспільстві, а також дозволяє підвищити активність учасників кримінального судочинства, створити певні уявлення про

можливості медіації, прощення, відновлення прав тощо.

Запропоновано тлумачення диспозитивності у кримінальному процесі, зокрема як усвідомлену необхідність активної та цілеспрямованої діяльності суб'єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні.

Здійснено класифікацію принципу диспозитивності за виокремленими критеріями: 1) за змістом – соціальна, матеріальна, формальна (процесуальна); 2) за способами зв'язку елементів у структурі диспозитивності – горизонтальна (рівнопорядкові) та вертикальна (різнопорядкові); 3) за закріпленням диспозитивних норм в матеріальному чи процесуальному законі – матеріальна та процесуальна; 4) за загальністю повноважень, якими користуються суб'єкти диспозитивних прав – загальні, групові та виключні повноваження; 5) за підпорядкованістю прав і свобод (правових положень) суб'єктів диспозитивності – основне положення і положення, які забезпечують реалізацію основного; 6) залежно від обсягу правомочностей, що надаються учасникам кримінального судочинства, протягом певного часового періоду – статична та динамічна; 7) залежно від того, скільки учасників кримінального провадження наділені диспозитивністю – одностороння та двостороння; 8) в залежності від механізму реалізації диспозитивних прав – конститутивна та ситуаційна диспозитивність; 9) за суб'єктом диспозитивних прав – підозрюваний, захисник, обвинувачений, законні представники, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, свідки, які мають зацікавленість у результаті кримінального провадження.

Розділ 2 «Співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному процесі» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Фактори впливу на співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному процесі»* наголошено, що їх взаємозв'язок не є однозначно визначеним у кримінальному провадженні.

Систематизовано аспекти співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві: 1) принципи-партнери; 2) засади-конкуренти; 3) обернено пропорційна залежність публічності та диспозитивності; 4) протиставлення, намагання розвести приватні та публічні інтереси; 5) публічність є підґрунтям диспозитивності; 6) публічність – це сукупність приватних (диспозитивних) інтересів; 7) зв'язок, заснований на концепції суспільного договору; 8) розумність поєднання домінування публічності з елементами диспозитивності; 9) взаємовідносини суб'єктів публічності та диспозитивності; 10) поєднання методів правового регулювання – імперативних та диспозитивних; 11) пропорційність в регулюванні кримінально-процесуальних відносин; 12) залежність від побудови нормативного матеріалу; 13) ілюзія рівноправності; 14) баланс публічних і приватних інтересів; 15) взаємовиключні засади; 16) «категорії різного рівня абстракції»; 17) бінарність публічності

та диспозитивності; 18) «сплетіння публічності та диспозитивності»; 19) визначення «кордонів» поширення диспозитивності у кримінальному судочинстві – пріоритет приватного інтересу в одних сферах провадження, панування засади публічності в інших; 20) специфічність, унікальність зв'язку публічності та диспозитивності; 21) принцип публічності кримінального судочинства не суперечить диспозитивній побудові процесу тощо.

Обґрунтовано авторську позицію про те, що поєднання публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні носить «дифузний» характер, тобто вони взаємно доповнюють («проникають») одне одного, адже мають спільну правову площину (кримінальне провадження) та спрямовані на виконання спільних завдань кримінального судочинства.

Визначено фактори впливу на співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні залежно від аспекту їх взаємозв'язку.

У підрозділі 2.2 «*Інтерес як основа публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні*» з'ясовано, що інтереси не тільки впливають на розвиток і вдосконалення кримінального процесуального законодавства, а і від адекватного відображення в законі об'єктивних потреб людини, держави, суспільства залежить повнота методів, засобів та заходів їх захисту і охорони.

Запропоновано визначення поняття «інтерес» як усвідомленої, бажаної правової поведінки (дії або бездіяльності) учасника кримінального провадження, яка характеризується єдністю (наявністю) публічних та (або) приватних засад.

Визначено ознаки поняття «інтерес»: 1) усвідомленість – психічний стан людини, за якого формується потреба особи і вона розуміє її сутність і призначення; 2) бажаність – внутрішній стан особи, керуючими елементами якого є мотив, воля, прагнення блага (цінності) тощо; 3) правова поведінка – активна дія або пасивна бездіяльність учасника кримінального провадження; 4) публічні засади – означає передбачення кримінальним процесуальним законодавством прав та/або обов'язків особи як учасника провадження; 5) приватні засади – наявність приватного інтересу у особи як учасника кримінального провадження, що пов'язано із сферою приватного життя особи; 6) єдність засад – передбачає поєднання наявного приватного інтересу в учасника кримінального провадження та передбачення своїх прав та/або обов'язків, за допомогою яких і реалізується особистий публічний інтерес.

Систематизовано підходи вчених до класифікації інтересів у кримінальному провадженні за такими критеріями: 1) носієм (суб'єктом) інтересу – суспільні, колективні та особисті інтереси; 2) відношенням до чинного законодавства – інтереси законні та протиправні; 3) носієм соціальних інтересів – публічні, приватні; 4) співвідношенням приватних та публічних інтересів – приватні інтереси, що збігаються з публічними, приватні інтереси, нейтральні до публічних, та приватні інтереси, колізійні з публічними; 5) характером публічності інтересів – інтереси держави в організації власної

правової системи та підтриманні правопорядку, інтереси держави в забезпеченні реалізації кримінально-правового принципу невідворотності кримінальної відповідальності особи за вчинений нею злочин, інтереси держави у забезпеченні реалізації кримінально-процесуальних прав учасників процесу; 6) змістом мотиву учасників кримінального провадження – матеріально-правові інтереси, процесуальні; 7) суб'єктом кримінального судочинства – інтереси судді, прокурора, слідчого, начальника слідчого відділу, інтереси підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, інтереси їх захисників і представників та ін.; 8) соціальною значущістю – інтереси головні, основні та другорядні; 9) часом дії – постійні та тимчасові; 10) стосовно обвинувачення – інтереси обвинувачення, захисту від обвинувачення, відмови від обвинувачення; 11) відносно об'єкта охорони – безпосередні та опосередковані.

У підрозділі 2.3 «Співвідношення публічності та диспозитивності з іншими засадами кримінального провадження України» визначено, що усі принципи кримінального процесу тісно пов'язані між собою.

Здійснено аналіз співвідношення принципів публічності та диспозитивності з іншими засадами кримінального провадження, зокрема:

- принцип верховенства права співвідноситься з публічністю та диспозитивністю як зміст і форма правової поведінки – учасники кримінального провадження, які відстоюють публічні інтереси (публічність), так і ті, що прагнуть забезпечення особистих інтересів (диспозитивність), у кожному своєму рішенні (дії чи бездіяльності) повинні втілювати ідеї, покладені в основу сутності верховенства права;

- вплив принципу законності на кримінальне провадження реалізується через засаду публічності, зокрема в діяльності суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження, у той же час, будь-які порушення принципу публічності мають наслідком недодержання законності у кримінальному судочинстві в цілому. Учасники кримінального провадження, які відстоюють особистий інтерес (прояви диспозитивності), також мають дотримуватись принципу законності у кожній своїй дії та поведінці, що свідчий про його «вертикальний» вплив на засаду диспозитивності;

- принцип змагальності кримінального процесу не може існувати окремо від засад публічності та диспозитивності. Публічність у змагальному кримінальному провадженні проявляється у вигляді норм, які закріплюють права, обов'язки, відповідальність, а також умови і порядок діяльності учасників. Побудова кримінального процесу на змагальній основі зумовила розширення засад диспозитивності у кримінальному судочинстві, що стало в тому числі і вимогою часу та міжнародної (європейської) спільноти;

- принцип рівності перед законом і судом співвідноситься із принципом публічності в діяльності суб'єктів державно-владних повноважень під час прийняття рішень, проведення слідчих (розшукових) дій, застосування дискреційних повноважень, обов'язку забезпечувати однаковість умов доступу до правосуддя тощо. Диспозитивність пов'язана із рівністю перед законом і судом в

аспекті надання можливостей учасникам кримінального провадження відстоювати особисті інтереси в процесі доказування та встановлення істини, активно реалізовувати права та свободи, передбачені законом, з метою їх захисту;

- принцип недоторканості права власності характеризується моральним аспектом порушення приватних інтересів особи. Держава через правоохоронні органи повинна забезпечити захист не тільки державного та суспільного інтересу, а і особистих інтересів у кримінальному провадженні – шляхом додержання правової процедури одержання дозволу на проведення слідчої (розшукової) дії, наприклад, обшуку (засада публічності). Принцип диспозитивності у цьому питанні полягає у наданні можливостей оскарження цього процесуального рішення, залучення захисника до провадження, заявлення скарг та клопотань тощо;

- співвідношення принципу презумпції невинуватості із засадами публічності та диспозитивності досить яскраво проявляється у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Наголошено, що останнім часом у кримінальній процесуальній діяльності в цілому та наукових працях вчених зокрема збільшується кількість думок-положень щодо необхідності морального обґрунтування низки правових категорій, віднесення загальновизнаних моральних постулатів до розряду принципів (засад) кримінального провадження. Доведено, що моральна складова кримінального процесу, в першу чергу, пов'язана із розширенням меж диспозитивності у кримінальному провадженні України та поширенням положень справедливості, гуманності у міжнародному та європейському кримінальному судочинстві.

Розділ 3. «Межі публічності та диспозитивності у діяльності учасників кримінального провадження» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Забезпечення публічності та диспозитивності в роботі слідчих та оперативних підрозділів» наголошено, що засада публічності у процесуальній діяльності слідчого проявляється у виконанні завдань та зобов'язань, дотриманні правових заборон, реалізації прав, передбачених КПК України, забезпеченні ефективності та результативності досудового розслідування, а також дотриманні кримінально-процесуальної форми.

Визначено, що діяльність слідчого за своїм характером відноситься до публічних засад кримінального провадження і спрямована на відстоювання публічного інтересу, адже він наділений обов'язком процесуальної ініціативності та посадової активності, приймає рішення та вчиняє дії, які є обов'язковими для виконання, і, у випадку порушення прав і свобод людини, буде нести посадову відповідальність за вчинення службового правопорушення.

Акцентовано увагу, що КПК України нормативно закріпив також і статус співробітника оперативного підрозділу, чим засвідчив актуальність та важливість його роботи у забезпеченні реалізації завдань кримінального судочинства. Цими правовими положеннями законодавець закріплює необхідність процесуальної взаємодії слідчого та співробітника оперативного

підрозділу, особливо під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

Доведено, що наявність негласних слідчих (розшукових) дій є також проявом засади публічності у кримінальному провадженні України, адже конспіративний характер слідчої діяльності у цьому форматі наділяє останнього не тільки перевагою у збирання доказів перед підозрюваним, а і розкриває додаткові процесуальні можливості у пошуку і встановленні об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Встановлено, що диспозитивність в роботі слідчих та оперативних підрозділів проявляється у закріплених в ч. 1 ст. 26 КПК України положеннях, що сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та спосіб, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України.

Доведено, що всі інші (крім ст. 26 КПК України) правові повноваження (права, обов'язки, заборони, завдання) слідчого є проявом публічності кримінального провадження, тому що вони спрямовані на реалізацію слідчим, перш за все, публічних інтересів, які полягають у захисті особи, держави і суспільства від кримінальних правопорушень, забезпеченні швидкого, повного і неупередженого розслідування з тим, щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

У підрозділі 3.2 *«Межі публічності та диспозитивності у діяльності прокурора у кримінальному провадженні»* наголошено, що залучення прокурора на ранніх стадіях кримінального провадження – на етапі внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і визначення процесуального керівника органу прокуратури, підвищило відповідальність прокурорів за стан здійснення досудового розслідування.

Акцентовано увагу та тому, що поряд із прокурорським наглядом за дотриманням законності в діяльності органів внутрішніх справ, який діяв за часів попередніх КПК УРСР 1922, 1927, 1960 років, у 2012 році з'являється процесуальне керівництво кримінальним провадженням на стадії досудового розслідування.

Встановлено, що законодавець розширює межі публічності у кримінальному провадженні шляхом збільшення кількості засобів реалізації цієї засади в діяльності прокурора як суб'єкта кримінального процесу. Визначено засоби реалізації засади публічності через процесуально-посадову активність та ініціативність прокурора у кримінальному провадженні: а) владно-розпорядчі повноваження; б) процесуальні обов'язки та зобов'язання; в) дискреційні повноваження.

Доведено, що деталізація повноважень прокурора у кримінальному провадженні є проявом засади публічності та має на меті найбільш ефективно забезпечення реалізації державних та суспільних інтересів, а також створення належних умов для використання прав і свобод іншими учасниками

кримінального провадження.

З'ясовано, що у кримінальному провадженні диспозитивні засади в діяльності прокурора проявляються через самостійність та незмінність процесуального керівника у конкретному кримінальному провадженні. Акцентовано увагу, що диспозитивні засади передбачають можливість прокурора вчиняти дії та ухвалювати рішення на власний розсуд у межах процесуальних прав та у спосіб, визначений законом, з метою виконання завдань кримінального провадження.

У підрозділі 3.3 «Прояви публічності та диспозитивності у діяльності слідчого судді та суду» встановлено, що сучасне кримінальне процесуальне законодавство має чітко виражену тенденцію до розширення сфери диспозитивних засад, що характерно для взаємин людини з владою в умовах, коли цінність людської особистості зростає, стаючи головним об'єктом правового регулювання як на конституційному рівні, так і на рівні галузевого законодавства.

Попри це, наголошено на важливості публічних засад у кримінальному процесі в діяльності слідчого судді і суду, адже, захист публічних інтересів – державних та суспільних, досить часто є більш значущими, аніж приватні інтереси окремих осіб.

Аргументовано, що у переважній більшості компетенція слідчого судді визначається розглядом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження та встановленням необхідності й доцільності їх обрання. З'ясовано, що заходи забезпечення кримінального провадження, відповідно до ч. 1 ст. 131 КПК України, застосовуються для забезпечення дієвості цього кримінального провадження. Під час розгляду клопотання про застосування того чи іншого заходу забезпечення кримінального провадження, слідчий суддя користується дискреційними повноваженнями, які у своїй сукупності визначають межі його процесуально-посадової активності, тим самим реалізується принцип публічності.

У підрозділі 3.4 «Публічність та диспозитивність в процесуальній поведінці сторони захисту» наголошено, що у процесуальній поведінці підозрюваного, обвинуваченого, захисника проявляється збалансованість публічних та диспозитивних засад кримінального провадження.

Визначено практичні ситуації, на прикладі яких проаналізовано вплив публічності та диспозитивності в процесуальній поведінці підозрюваного, обвинуваченого та захисника через призму конкретних процесуальних повноважень та правових положень чинного КПК України: 1) явка підозрюваного, обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду; 2) можливість застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження під час проведення процесуальних дій; 3) необхідність чи доцільність примусової доставки обвинуваченого до суду; 4) право обвинуваченого відмовитись давати свідчення під час судового провадження;

5) право підозрюваного на захисника та право відмовитись від послуг захисника; 6) отримання стороною захисту тимчасового доступу до речей і документів; 7) ініціювання стороною захисту проведення експертиз у кримінальному провадженні; 8) участь захисника у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях.

Зазначено, що удосконалення законодавства та послідовне впровадження диспозитивних засад у кримінальне провадження вимагає покращення механізму закріплення та реалізації підозрюваним, обвинуваченим (підсудним), їх захисником відповідних прав, а також розширення кола таких повноважень.

Розділ 4 «Проблемні питання та перспективи реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Інститут звільнення від кримінальної відповідальності в контексті співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному процесі»* наголошено, що чинний КПК України детально не регламентує порядок звільнення від кримінальної відповідальності, тому що правові норми є бланкетними, тобто відсилочними на норми матеріального права – положення КК України (статті 44-49, 97).

Автором проведено аналіз поширення принципів публічності та диспозитивності під час вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності в аспекті дослідження передбачених КК України підстав (у зв'язку з дійовим каяттям, примиренням винного з потерпілим, передачею особи на поруки, із зміною обстановки, із закінченням строків давності чи із застосуванням примусових заходів виховного характеру).

Визначено, що передбачення законодавцем можливості для винного покаятись (ст. 45 КК України), відшкодувати завдану шкоду та клопотати перед прокурором і судом про звільнення від кримінальної відповідальності – є проявами диспозитивності у кримінальному провадженні. Публічність характеризується обов'язком прокурора встановити всі «складові» дієвого каяття та заявити клопотання до суду про звільнення від кримінальної відповідальності, та обов'язком суду перевірити дієвість каяття та вирішити питання про закриття кримінального провадження за ч. 2 ст. 284 КПК України або відмову у задоволенні клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності.

Встановлено, що особливістю інституту примирення (ст. 46 КК України) є те, що він поєднує у собі як публічні, так і диспозитивні прояви, їх співвідношення носить регулятивний характер і впливає на поведінку учасників кримінального провадження, визначаючи межі їх прав та обов'язків, пріоритети інтересів (приватних та публічних), встановлює баланс у забезпеченні та дотриманні прав і свобод учасників кримінального провадження, вимог кримінального процесу, завдань кримінального судочинства.

З'ясовано, що передбачення права на передачу особи на поруки

колективу (ст. 47 КК України) є проявом диспозитивності у кримінальному провадженні, особливістю якої є те, що не учасник кримінального провадження користується диспозитивним правом, а сторонній суб'єкт – колектив, у якому працює особа. При цьому публічність проявляється у кримінальному провадженні через дії прокурора та суду, які представляють публічні інтереси (державні та суспільні) під час заявлення та розгляду відповідного клопотання.

Доведено, що право підозрюваного, обвинуваченого, їх захисників подавати клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК України) – це диспозитивне право учасника кримінального провадження, який відстоює особистий інтерес. Процесуальна діяльність прокурора та судді у розгляді та перевірці підстав, а також вирішенні питання щодо звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки – це прояв публічності суб'єктів державно-владних повноважень, які відстоюють публічний інтерес (державний, суспільний).

Зазначено, що провадження про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України) є правовою площиною використання диспозитивних прав учасниками кримінального провадження (підозруваний, обвинувачений, захисник тощо) та виконання публічних обов'язків щодо реалізації завдань кримінального судочинства (охорона та захист прав, свобод та інтересів учасників провадження) суб'єктами державно-владних повноважень, які відстоюють публічні інтереси.

Акцентовано увагу, що розгляд питання про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України) може ініціюватись: 1) в межах публічності кримінального провадження – прокурором, який представляє державні та суспільні (публічні) інтереси і своєю активною поведінкою сприяє виконанню завдань кримінального судочинства; 2) в межах диспозитивності кримінального провадження – підозруваним (обвинуваченим), законним представником, захисником, які переслідують реалізацію особистого інтересу.

У підрозділі 4.2 «Сфера реалізації публічності та диспозитивності в кримінальному провадженні на підставі угод» з'ясовано, що кримінальний процес характеризується угодами про примирення та визнання винуватості.

Обґрунтовано, що інститут примирення, є проявом засади диспозитивності у кримінальному судочинстві. Український законодавець не встановлює обов'язку перед посадовими особами про з'ясування можливості застосування медіації у кримінальному провадженні, визначаючи лише те, що слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення, що по-суті є проявом публічності в діяльності слідчого та прокурора у кримінальному провадженні.

Встановлено, що у кримінальному провадженні на підставі угоди про

визнання винуватості поєднуються засади публічності і диспозитивності. Враховуючи те, що основною підставою для укладання такої угоди є заподіяння шкоди виключно інтересам суспільства чи держави, першочерговим буде відстоювання саме публічних інтересів, що є прерогативою засади публічності. Диспозитивні засади проявляються через можливість потерпілого, обвинуваченого ініціювати укладення угоди про визнання винуватості (диспозитивні права учасника кримінального провадження).

У підрозділі 4.3 *«Забезпечення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні приватного обвинувачення»* зазначено, що інститут приватного обвинувачення є яскравим прикладом розширення меж засади диспозитивності у кримінальному провадженні України.

Акцентовано увагу на співвідношенні засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні приватного обвинувачення.

Визначено, що будь-які зміни у процесуальній формі, механізмі правового регулювання, зміщення акценту в бік публічності або диспозитивності – все це спричинить вплив на можливості особи вільно розпоряджатися своїми правами як учасника кримінального провадження. Враховуючи те, що приватне обвинувачення за своєю сутністю та формою має приватне підґрунтя (керується диспозитивними основами), то такого роду зміни у кримінальному процесі, що негативно впливають на правомочність потерпілого, матимуть негативний вплив і на інститут приватного обвинувачення в цілому. Адже обмеження потерпілого у процесуальній самостійності, позбавляє його можливості вільно розпоряджатися наданими процесуальними правами та, як наслідок, унеможлиблює реалізацію захисту прав та свобод, законних інтересів як учасника кримінального провадження.

Аргументовано, що подальше удосконалення кримінального судочинства в цілому та інституту приватного обвинувачення зокрема повинно відбуватися як у площині розвитку диспозитивної засади, так і публічної, за умови збереження балансу їх співвідношення з метою забезпечення ефективної реалізації прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.

У підрозділі 4.4 *«Шляхи оптимізації реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України»* наголошено, що публічність та диспозитивність є головними системоутворюючими елементами системи кримінального судочинства, при цьому, кожний із них окремо характеризується власними, притаманними інтересами, суб'єктами реалізації та засобами захисту.

Визначено, що основним кримінальним процесуальним інтересом є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Сформульовано мету кримінального провадження – забезпечення

захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів громадян, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням.

Наголошено на важливості усвідомлення соціальної значущості та призначення кримінального судочинства як регулятора суспільних відносин. Зазначено, що співвідношення засад публічності та диспозитивності у такому кримінальному судочинстві залежить також і від політичного вектору, організації політичної влади, структури та ієрархії побудови державних органів та інституцій тощо. У випадку, коли держава прагне до забезпечення гідних умов існування для своїх громадян, соціального захисту та рівних можливостей для реалізації прав і свобод, законних інтересів, то у сфері кримінального судочинства така тенденція буде проявлятися у динаміці співвідношенні засад публічності та диспозитивності із домінуючою роллю останньої.

Запропоновано внести зміни до ст. 25 «Публічність» КПК України та викласти частину першу у такій редакції: 1. Публічність – це нормативно закріплений принцип (засада) кримінального процесу, який має офіційний, державно-владний характер, наділений силою процесуального примусу та відзначається посадовою активністю й правовою ініціативністю під час реалізації встановлених законом повноважень, в т.ч. і дискреційних, спрямованих на захист й охорону прав і свобод учасників кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.

Запропоновано внести зміни до ст. 26 «Диспозитивність» КПК України та викласти частину першу у такій редакції: 1. Диспозитивність – це принцип кримінального процесу, який характеризується усвідомленою необхідністю активної та цілеспрямованої діяльності суб'єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні.

Визначено стани зв'язку публічності та диспозитивності, що впливають на їх баланс у кримінальному провадженні: 1) свобода особи у кримінальному провадженні, забезпечена державним механізмом регулювання кримінальних процесуальних відносин (домінування диспозитивних засад); 2) примус до досягнення мети кримінального провадження (пріоритет публічності); 3) розподіл функцій між учасниками кримінального провадження (домінування залежить від активності посадової чи особистої).

Встановлено, що умовою розвитку та функціонування засад публічності за рахунок засад диспозитивності є створення належних процесуальних механізмів, можливостей для реалізації індивідуальних інтересів учасниками кримінального провадження. Взаємозв'язок засад публічності та диспозитивності у

кримінальному провадженні України характеризується співвідношенням правових засобів захисту публічних інтересів, до яких відносяться процесуальні обов'язки, заборони, правові обмеження, правова компетенція тощо, а також правових засобів захисту особистих інтересів, які реалізуються учасниками кримінального провадження через надані правові можливості.

Акцентовано увагу на можливості запровадження у кримінальному провадженні обов'язковості проведення медіаційної процедури під час застосування інституту примирення. Мова йдеться про обов'язковість визначення у кожному кримінальному провадженні, де є правові підстави для цього, можливості застосування медіаційної процедури. Результатом такого організаційного підходу стане збільшення кількості укладених угод про примирення у кримінальному провадженні. Це, у свою чергу, сприятиме зменшенню процесуального навантаження на слідчі підрозділи та підрозділи дізнання, які сьогодні неймовірно перевантажені. А кримінальне процесуальне законодавство за таких умов й надалі рухатиметься у бік гуманізації нормативно-правових актів, а держава – демократизації суспільного життя.

Запропоновано введення в практику кримінальної процесуальної діяльності інституту альтернативного чи паралельного розслідування, що по суті є запровадженням додаткових правових можливостей для учасників кримінального провадження, наприклад для захисника. При цьому, слід розуміти, що захисника неможливо наділити державно-владними повноваженнями і, тим паче, він не буде забезпечувати реалізацію публічних інтересів в першу чергу, тому пріоритетними для нього залишаються представницькі особисті інтереси клієнта. У цьому випадку доречним є закріплення можливості проведення процесуальних дій, які матимуть пізнавально-розшукову діяльність, та, у випадку дотримання чинного законодавства під час збирання доказів, визнання зібраних матеріалів та долучення їх до офіційних матеріалів кримінального провадження. За таких умов інститут альтернативного чи паралельного розслідування розширює межі диспозитивності у кримінальному провадженні та надає можливості учасникам процесу реально впливати на хід та результати розслідування.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації розроблено наукові положення та отримано результати щодо вирішення наукової проблеми реалізації методологічних та практичних засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України і сформульовано висновки, пропозиції й рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни, зокрема:

1. Визначено дев'ять історичних етапів еволюції публічності й диспозитивності у кримінальному судочинстві: 1) період Київської Русі; 2) кінець XIV – середина XIX століть (Велике князівство Литовське, Річ Посполита та період Запорізької Січі); 3) середина XIX – початок XX століття (вплив Російської імперії); 4) 1917-1922 рр. (Жовтнева революція, прийняття першого КПК УРСР); 5) 1922-1960 рр. (прийняття двох КПК УРСР (1922 та 1927 рр.), період Великої вітчизняної війни та післявоєнний); 6) 1960-1992 рр. (прийняття КПК УРСР 1960 р. до незалежності України); 7) 1992-2001 рр. (Концепція судово-правової реформи 1992 р., вступ України до Ради Європи 1995 р., прийняття Конституції 1996 р.); 8) 2001-2012 рр. («мала реформа кримінальної юстиції», прийняття КК України 2001 р., закріплення у КПК принципу диспозитивності 2001 р., схвалення у 2006 р. Концепції вдосконалення судівництва та у 2008 р. Концепції реформування кримінальної юстиції); 9) з 2012 року – по т.ч. (період прийняття КПК незалежної України із запровадженням низки новацій, що посилили змагальність кримінального судочинства та розширюють межі диспозитивності.

2. Обґрунтовано відповідність публічності та диспозитивності процесуальному статусу принципів (засад) кримінального провадження. Сформовано вісім критеріїв віднесення правових положень до категорії принципу (засади): 1) доктринальна обґрунтованість, соціальна обумовленість, гарантії забезпечення прав та законних інтересів громадян та юридичних осіб; 2) регулятивність, відбиття предмета й методу кримінально-процесуального регулювання; 3) основоположність, загальний фундаментальний характер; 4) системність та структурованість – побудова в цілому, форма і зміст стадій та інститутів; 5) універсальність, сфера прояву – дія на всіх або кількох стадіях кримінального процесу й обов'язково на його центральній стадії – судового розгляду; 6) непорушність – порушення якого-небудь принципу означає незаконність рішення у справі та обов'язкове його скасування; 7) нормативність – закріплення у нормативно-правових актах, владний (обов'язковий) характер – забезпечується засобами державного впливу; 8) спрямованість на досягнення завдань кримінального судочинства.

3. Запропоновано під публічністю розуміти нормативно закріплений принцип (засаду) кримінального процесу, який має офіційний, державно-владний характер, наділений силою процесуального примусу та відзначається посадовою активністю й правовою ініціативністю під час реалізації встановлених законом повноважень, в т.ч. і дискреційних, спрямованих на захист й охорону

прав і свобод учасників кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.

Сформульовано ознаки, притаманні принципу публічності як правовому поняттю (правовій категорії): 1) нормативність або офіційність; 2) активність та ініціативність; 3) наявність дискреційних повноважень; 4) державно-владний характер; 5) реалізація правозахисної функції.

4. Запропоновано тлумачення диспозитивності у кримінальному процесі, зокрема як усвідомлену необхідність активної та цілеспрямованої діяльності суб'єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні.

Виокремлено сім найбільш суттєвих ознак, які притаманні принципу диспозитивності у кримінальному провадженні: 1) усвідомлення суб'єктом своїх потреб та інтересів; 2) свобода вибору варіанту поведінки та пізнання необхідності її реалізації; 3) можливість здійснення за своїм вибором не будь-яких дій, а лише юридичних, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення юридичних відносин або реалізація яких значно впливає на кримінальне провадження; 4) реалізується з метою відстоювання (захисту, представництва) учасниками кримінального процесу особистих інтересів; 5) відповідає безумовний обов'язок посадової особи вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення; 6) ініціативність, самостійність, варіативність поведінки за умови дотримання прав та інтересів інших осіб; 7) відображає певний рівень правосвідомості у суспільстві, а також дозволяє підвищити активність учасників кримінального судочинства, створити певні уявлення про можливість медіації, прощення, відновлення прав тощо.

Завдяки здійсненій класифікації принципу диспозитивності за виокремленими критеріями визначено її види, зокрема: соціальна, матеріальна, формальна (процесуальна), горизонтальна (рівнопорядкова) та вертикальна (різнопорядкова), загальна, групова, виключна, статична та динамічна, одностороння та двостороння, конститутивна та ситуаційна, диспозитивність підозрюваного, захисника, обвинуваченого, законного представника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, свідка тощо.

5. Визначено фактори впливу на співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні залежно від аспекту їх взаємозв'язку: 1) передбачення українським законодавцем важливості на кожному конкретному етапі кримінального провадження встановлення обставин кримінального правопорушення; 2) визначення стану правопорядку в державі, охорони та забезпечення прав і свобод громадян, рівня захищеності людей від свавілля публічних органів влади, наділених відповідними повноваженнями; 3) регулювання у кримінальному провадженні балансу цінностей: права людини (приватні функції) та контроль над злочинністю (публічні функції); 4) вплив державно-правової політики (в т.ч. і кримінально-процесуальної) на стан та характер розвитку законодавства, тип судочинства

тощо; 5) закріплені у чинному законодавстві положення (публічні), які регламентують правові механізми захисту та забезпечення (диспозитивних) прав і свобод людини і громадянина у кримінальному провадженні; 6) рівень правової свідомості та правової культури населення, що виражається у законослухняній правовій поведінці, розумінні соціальної сутності та призначення права, в т.ч. і кримінального процесуального; 7) історичні процеси державотворення, делегування частини особистих прав людиною державі для формування органів управління, наведення порядку у суспільній сфері життя населення, в т.ч. і правовій; 8) характер кримінального провадження, спрямованість діяльності усіх учасників на реалізацію завдань кримінального судочинства, а також залежність забезпечення приватних (диспозитивних) інтересів від активності та ефективності роботи владних суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження; 9) поєднання у кримінальному провадженні приватних інтересів окремих осіб (учасників) та публічних інтересів усього суспільства та держави з метою і захисту прав та свобод людини і громадянина у кримінальному судочинстві, і правильного застосування державного примусу для забезпечення реалізації завдань кримінального провадження; 10) унормування діяльності сторін кримінального провадження через встановлення процесуальних обов'язків, заборон та строків (публічність, імперативність) та передбачення правових можливостей для відстоювання приватних інтересів (диспозитивність); 11) необхідність дотримання «справедливої рівноваги» між інтересами публічними (суспільними, державними) та приватними інтересами окремих учасників кримінального судочинства; 12) юридична природа кримінального процесу, яка ґрунтується на двох нормативних моделях – імперативній та диспозитивній; 13) сучасна ідеологія кримінального судочинства, яка стала результатом еволюційних процесів від судово-слідчого (розшукового) типу кримінального процесу до змагального із широким використанням диспозитивних начал; 14) закріплений конституційний принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, а також необхідність забезпечення двох суспільних цінностей – прав людини і контролю на злочинність в державі; 15) погляди вчених на слідчо-змагальний характер кримінального судочинства; 16) спільна правова площина, де вони врегульовують суспільні відносини кримінально-правового характеру; 17) конкретно визначена стадія кримінального судочинства чи форма кримінального переслідування; 18) наявність дискреційних повноважень у суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження, а також слідчо-розшуковий характер кримінального судочинства на стадії досудового розслідування; 19) критерії обмеження приватних начал під час здійснення кримінального судочинства; 20) визначений характер побудови кримінальної процесуальної діяльності; 21) ініціатива та процесуальний інтерес сторін кримінального провадження, а також спрямованість процесу на виконання завдань кримінального судочинства.

6. Запропоновано визначення поняття «інтерес» як усвідомленої,

бажаної правової поведінки (дії або бездіяльності) учасника кримінального провадження, яка характеризується єдністю (наявністю) публічних та (або) приватних засад.

Доведено, що важливим завданням кримінального судочинства має бути не усунення різних інтересів, а їх збереження, поєднання та врегулювання з огляду на те, що інтереси не тільки впливають на розвиток і вдосконалення кримінального процесуального законодавства, а і від адекватного відображення в законі об'єктивних потреб людини, держави, суспільства залежить повнота методів, засобів та заходів їх захисту і охорони.

7. Здійснено аналіз співвідношення принципів публічності та диспозитивності з іншими засадами кримінального провадження, зокрема: 1) принципом верховенства права – як зміст і форма правової поведінки; 2) принцип законності реалізується через засаду публічності в діяльності суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження, та впливає на прояви диспозитивності у зв'язку із необхідністю дотримуватись принципу законності у кожній своїй дії та поведінці учасниками, які відстоюють особистий інтерес у кримінальному провадженні; 3) принцип змагальності кримінального процесу не може існувати окремо від засад публічності (проявляється у вигляді норм, які закріплюють права, обов'язки, відповідальність, а також умови і порядок діяльності учасників) та диспозитивності (побудова кримінального процесу на змагальній основі зумовила розширення засад диспозитивності); 4) принцип рівності перед законом і судом співвідноситься із принципом публічності в діяльності суб'єктів державно-владних повноважень під час прийняття рішень, проведення слідчих (розшукових) дій, застосування дискреційних повноважень тощо, а з диспозитивністю – в аспекті надання можливостей учасникам кримінального провадження відстоювати особисті інтереси в процесі доказування та встановлення істини; 5) принцип недоторканості права власності характеризується моральним аспектом порушення приватних інтересів особи – держава через правоохоронні органи повинна забезпечити захист не тільки державного та суспільного інтересу, а і особистих інтересів у кримінальному провадженні; 6) співвідношення принципу презумпції невинуватості із засадами публічності та диспозитивності досить яскраво проявляється у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Акцентовано увагу на системних взаємозв'язках принципів кримінального провадження між собою в межах єдиної структури – кримінального судочинства. Наголошено, що усі принципи кримінального процесу тісно пов'язані між собою, постійно взаємодіють один з одним, зберігаючи при цьому свою власну цінність для побудови і ходу кримінального процесу.

8. Встановлено, що диспозитивність в роботі слідчих та оперативних підрозділів проявляється у закріплених в ч. 1 ст. 26 КПК України положеннях, що сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та спосіб, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України.

Аргументовано, що засада публічності у процесуальній діяльності

слідчого проявляється у виконанні завдань та зобов'язань, дотриманні правових заборон, реалізації прав, передбачених КПК України, забезпеченні ефективності та результативності досудового розслідування, а також дотриманні кримінально-процесуальної форми. Особливою формою прояву публічності в діяльності слідчих та оперативних підрозділів є можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

9. Доведено, що передбачення чинним КПК України повноважень прокурора у вигляді здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням, розширює межі публічності у кримінальному провадженні в діяльності прокурора як суб'єкта кримінального процесу. Визначено засоби реалізації засади публічності через процесуально-посадову активність та ініціативність прокурора у кримінальному провадженні: а) владно-розпорядчі повноваження; б) процесуальні обов'язки та зобов'язання; в) дискреційні повноваження.

Визначено, що диспозитивні засади в діяльності прокурора проявляються через самостійність та незмінність процесуального керівника у конкретному кримінальному провадженні, а також передбачають можливість прокурора вчиняти дії та ухвалювати рішення на власний розсуд у межах процесуальних прав та у спосіб, визначений законом.

10. Аргументовано, що чинним КПК України для слідчого судді та суду передбачені такі правові можливості в їх професійній діяльності під час ухвалення рішень, реалізація яких дозволяє забезпечити оптимальне співвідношення як публічних, так і приватних інтересів. При цьому, вимоги до судових рішень сформульовані заздалегідь – законність, аргументованість, обґрунтованість, доцільність, вмотивованість, своєчасність та ін. Дотримуючись цих вимог під час прийняття рішення, слідчий суддя, суд у своїй професійній діяльності реалізує публічні засади у кримінальному провадженні.

11. Обґрунтовано, що представники сторони захисту є носіями диспозитивних засад у кримінальному провадженні, тому що відстоюють особистий інтерес або представницький інтерес клієнта (захисник). При цьому їх участь у кримінальному провадженні інколи зумовлює, а подекуди має наслідком застосування публічних засад у кримінальному судочинстві. Удосконалення законодавства та послідовне впровадження диспозитивних засад у кримінальне провадження вимагає покращення механізму закріплення та реалізації підозрюваним, обвинуваченим (підсудним), їх захисником відповідних прав, а також розширення кола таких повноважень.

12. Встановлено, що передбачення законодавцем підстав для звільнення від кримінальної відповідальності – є проявами диспозитивності у кримінальному провадженні, а обов'язок прокурора полягає у встановленні всіх «складових» цих підстав та подання клопотання до суду про звільнення від кримінальної відповідальності, а обов'язок суду – у їх перевірці (після прокурора) та вирішенні питання про закриття кримінального провадження за

ч. 2 ст. 284 КПК України або відмову у задоволенні клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності. При цьому, дії прокурора та суду як суб'єктів державно-владних повноважень, наділених правом прийняття процесуальних рішень, є проявом публічності, при чому активної публічності з елементами використання дискреційних повноважень, направлених на виконання завдань кримінального провадження (охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; щоб до кожного учасника була застосована належна правова процедура).

13. Визначено, що інститут примирення поєднує у собі елементи як публічних, так і диспозитивних засад, із домінуючою роллю останніх. Виходячи зі змісту засади диспозитивності, медіація має яскраво виражені її елементи – ініціатива правопорушника або потерпілого на укладення угоди та відстоювання власних інтересів.

З'ясовано, що у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості поєднуються також засади публічності і диспозитивності: 1) прерогативою засади публічності є те, що основною підставою для укладання такої угоди є заподіяння шкоди виключно інтересам суспільства чи держави (публічні інтереси); 2) диспозитивні засади проявляються через можливість потерпілого, обвинуваченого ініціювати укладення угоди про визнання винуватості (диспозитивні права учасника кримінального провадження).

14. Встановлено, що інститут приватного обвинувачення є яскравим прикладом розширення меж засади диспозитивності у кримінальному провадженні України, при цьому, він не може бути повністю позбавлений публічності, бути відокремленим від державних та суспільних інтересів. Адже держава, через владні повноваження, створює відповідні умови для реалізації прав, свобод та законних інтересів усіх учасників кримінального провадження, що є своєрідними гарантіями кримінального судочинства. За таких умов, для ефективного функціонування інституту приватного обвинувачення у кримінальному провадженні України, однаково важливим є наявність як публічних, так і диспозитивних засад.

15. Сформульовано напрями оптимізації реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України, зокрема: 1) визначення загального кримінального процесуального інтересу у кримінальному судочинстві; 2) формулювання мети кримінального провадження; 3) встановлення зв'язку між співвідношенням публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні та відносин особа-держава в українському суспільстві; 4) нормативне тлумачення та закріплення засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України; 5) чітке розмежування зв'язку (домінування, доповнення, підсилення) публічності і диспозитивності у динаміці розвитку кримінального судочинства; 6) запровадження обов'язковості проведення у кримінальному провадженні медіаційної процедури під час застосування інституту примирення; 7) введення в практику кримінальної процесуальної діяльності інституту

альтернативного чи паралельного розслідування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

Монографія:

1. Почтовий М.М. Теоретичні, правові та праксеологічні засади публічності та диспозитивності у кримінальному процесі: монографія. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2021. 400 с.

Статті у періодичних наукових фахових виданнях України:

2. Почтовий М.М. Прояви публічності і диспозитивності у кримінальному процесі незалежної України: історико-правовий аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 156-161.

3. Почтовий М.М. Критерії віднесення правових положень до категорії принципів (засад) кримінального провадження. *Юридична наука*. 2019. № 11. С. 303-308.

4. Почтовий М.М. Сучасне розуміння сутності засади публічності у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2019. № 12. С. 312-315.

5. Почтовий М.М. Сутність засади диспозитивності у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 2. Том 3. С. 156-161.

6. Почтовий М.М. Види диспозитивності кримінального судочинства України. *Юридична наука*. 2020. № 4. С. 155-159.

7. Почтовий М.М. Про співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному процесі України. *Юридична наука*. 2020. № 5. С. 161-164.

8. Почтовий М.М. Фактори впливу та «правові формули» співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2020. № 6. С. 209-213.

9. Почтовий М.М. Про сутність інтересу у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2020. № 7. С. 222-228.

10. Почтовий М.М. Про співвідношення публічних і приватних інтересів у кримінальному судочинстві. *Юридична наука*. 2020. № 8. С. 190-195.

11. Почтовий М.М. Про вичерпність переліку засад кримінального провадження. *Юридична наука*. 2020. № 9. С. 187-192.

12. Почтовий М.М. Співвідношення засад публічності та диспозитивності з принципами верховенства права та законності у кримінальному провадженні України. *Юридична наука*. 2020. №10. С. 131-136.

13. Почтовий М.М. Прояви публічності і диспозитивності в діяльності слідчого судді під час досудового розслідування. *Юридична наука*. 2020. №11. С. 177-181.

14. Почтовий М.М. Публічність та диспозитивності в процесуальній

поведінці сторони захисту. *Юридична наука*. 2020. № 12. С. 201-204.

15. Почтовий М.М. Зв'язок принципу змагальності із засадами публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2021. Т. 32(71). № 4. С. 82-85.

16. Почтовий М.М. Характер впливу засад публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні під час застосування інституту примирення. *Приватне та публічне право*. 2021. № 3. С. 78-82.

17. Почтовий М.М. Співвідношення публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні приватного обвинувачення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 3. С. 95-98.

18. Почтовий М.М. Прояви публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні під час звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 141-144.

*Статті у наукових періодичних виданнях
інших держав з юридичних наук:*

19. Почтовый М.Н. Эволюция основ публичности и диспозитивности в уголовном судопроизводстве Украины. *Право и политика*. 2019. № 2. С. 144-148 (Киргизька Республіка).

20. Почтовый М.Н. Многогранность содержания понятия «принципы» уголовного производства. *Право и политика*. 2019. № 3. С. 214-218 (Киргизька Республіка).

21. Почтовый М.Н. Признаки понятия публичности в уголовном производстве Украины. *Право и политика*. 2019. № 4. С. 81-86 (Киргизька Республіка).

22. Почтовий М.М. Про диспозитивність, диспозитивні норми та диспозитивний метод правового регулювання. *KELM*. 2020. № 3-2. С. 201-206 (Республіка Польща).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

23. Почтовий М.М. Історична періодизація кримінального провадження України. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 20-21 травня 2016 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2016. С. 55-58.

24. Почтовий М.М. Класифікація засад кримінального провадження. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 19-20 травня 2017 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2017. С. 84-87.

25. Почтовий М.М. До питання про історичні особливості розвитку

публічності і диспозитивності у кримінальному судочинстві України. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 18-19 травня 2018 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2018. С. 72-75.

26. Почтовий М.М. Про сутність оціночних понять та їх роль у кримінальному судочинстві. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності та використання спеціальної техніки* : матеріали Круглого столу присвяченого «Тижню права» (м. Дніпро, 6 грудня 2018 р.). Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 165-168.

27. Почтовий М.М. До питання розуміння засад кримінального провадження. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 17-18 травня 2019 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2019. С. 20-23.

28. Почтовий М.М. Про публічність у кримінальному процесі України. *Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 16 травня 2019 р.). Кривий Ріг : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 125-128.

29. Почтовий М.М. Про співвідношення засади публічності та кримінально-процесуальної форми. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової протидії злочинам* : матеріали Круглого столу (м. Дніпро, 31 травня 2019 р.). Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 91-94.

30. Почтовий М.М. Класифікація інтересів у кримінальному провадженні. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 15-16 травня 2020 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2020. С. 20-23.

31. Почтовий М.М. Про розуміння інтересу, загального блага та цінності у кримінальному процесі. *Правова освіта : наукові погляди молодих вчених* : матеріали науково-практичної конференції до Міжнародного дня освіти (м. Київ, 24 січня 2020 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2020. С. 30-32.

32. Почтовий М.М. Про взаємозв'язок принципів у кримінальному провадженні. *Правова освіта : наукові погляди молодих вчених* : матеріали II науково-практичної конференції до Міжнародного дня освіти (м. Київ, 22 січня 2021 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2021. С. 92-94.

АНОТАЦІЯ

Почтовий М.М. Методологічні та практичні засади публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України. Дніпро, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню методологічних та практичних засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України.

Проаналізовано теоретико правові аспекти публічності і диспозитивності у кримінальному процесі. Визначено історичні аспекти розвитку публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві. З'ясовано сутність понять публічності та диспозитивності, визначені ознаки, притаманні цим принципам. Обґрунтовано відповідність публічності та диспозитивності процесуальному статусу принципів (засад) кримінального провадження.

Розглянуто співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України. Виокремлено фактори впливу на взаємозв'язок цих принципів у кримінальному процесі. Проаналізовано та визначено сутність поняття «інтерес» як основи публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні. Акцентовано увагу на системних взаємозв'язках принципів кримінального провадження між собою в межах єдиної структури – кримінального судочинства. Здійснено аналіз співвідношення принципів публічності та диспозитивності з іншими засадами кримінального провадження.

Здійснено дослідження меж публічності та диспозитивності у діяльності учасників кримінального провадження, зокрема: слідчих та оперативних підрозділів, прокурора, слідчого судді та суду, підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника.

Визначено проблемні питання публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України: під час вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності, укладанні угод про примирення та визнання винуватості, у провадженні приватного обвинувачення. Сформульовано сім основних напрямів оптимізації реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України.

Ключові слова: публічність, диспозитивність, принципи, засади, кримінальне провадження, інтерес, фактори впливу, аспекти співвідношення, межі та прояви поширення, суб'єкти кримінального процесу.

SUMMARY

Pochtovyi M. M. Methodological and practical principles of publicity and dispositiveness in criminal procedure of Ukraine. – *The manuscript.*

The thesis is for doctoral degree of law in the field 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Examination; Operational-Search Activities. – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Dnipro, 2021.

The thesis deals with complex research of methodological and practical principles of publicity and dispositiveness in criminal procedure of Ukraine.

The author has analyzed theoretical and legal aspects of publicity and dispositiveness in criminal proceedings. He has determined historical aspects of the development of publicity and dispositiveness in criminal proceedings. The essence of the concepts of publicity and dispositiveness has been clarified, the features inherent in these principles have been determined. The correspondence of publicity and dispositiveness to the procedural status of the principles of criminal procedure has been substantiated.

The ratio of publicity and dispositiveness in criminal procedure of Ukraine has been considered. Factors influencing the relationship of these principles in criminal proceedings have been highlighted. The essence of the concept of "interest" as the basis of publicity and dispositiveness in criminal proceedings has been analyzed and defined. The emphasis has been placed on the systemic interrelationships of the criminal procedure principles among themselves within a single structure – criminal proceedings. The research contains the analysis of the relationship between principles of publicity and discretion with other principles of criminal procedure.

The author has studied limits of publicity and dispositiveness in the activities of participants in criminal proceedings, in particular: investigators and operational units, the prosecutor, the investigating judge and the court, the suspect, the accused, their defense counsel.

The author has identified problematic issues of publicity and dispositiveness in criminal proceedings of Ukraine: in resolving the issue of release from criminal liability, concluding agreements of reconciliation and plea of guilt, in the proceeding of private prosecution. He has formulated seven main directions of optimization of realization of publicity and dispositiveness in criminal proceedings of Ukraine.

Keywords: *publicity, dispositiveness, principles, bases, criminal proceedings, interest, factors of influence, aspects of the ratio, boundaries and manifestations of widespread, actors of criminal proceedings.*

Підп. до друку 10.10.2021. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times.
Друк трафаретний (RISO), цифровий. Папір офісний. Ум.-друк. арк. 1,9.
Тираж 100 прим.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49000, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 756-46-41
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018